

Zwrot performatywny w estetyce

Zwrot performatywny w estetyce

pod redakcją
Lilianny Bieszczad

© Copyright by Authors
© Copyright by Wydawnictwo Libron
Kraków 2013

ISBN 978-83-64275-31-9

Recenzent:
prof. dr hab. Grzegorz Dziamski

Redakcja: Elwira Zapałowska
Korekta: Grzegorz Bogdał
Skład: LIBRON
Okładka: Joanna Bizior

Na okładce wykorzystano sekwencję fotografii Eadwearda Muybridge'a

Publikacja dofinansowana przez Instytut Filozofii UJ

Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner
al. Daszyńskiego 21/13
31-537 Kraków
tel. 12 628 05 12
e-mail: office@libron.pl
www.libron.pl

Lilianna Bieszczad WPROWADZENIE	9
------------------------------------	---

Performatyka i performatywność

Jacek Wachowski O PERFORMATYWNOŚCI SZTUK PERFORMATYWNYCH	15
Grzegorz Sztabiński PERFORMATYWNA KONCEPCJA ARTYSTY W SZTUCE WSPÓŁCZESNEJ	31
Artur Tajber SZTUKA PERFORMANCE <i>VERSUS</i> PERFORMATYKA, PERFORMATYCZNOŚĆ, <i>PERFORMANCE STUDIES</i>	43
Wioletta Kazimierska-Jerzyk KIEDY PERFORMANS JEST PERFORMATYWNY? O TAK ZWANYM PERFORMANSIE KLASYCZNYM	53
Zbigniew Mańkowski PERFORMATYWNOŚĆ CIELESNA. CIELESNOŚĆ PERFORMATYWNA (CIAŁO W KULTURZE WSPÓŁCZESNEJ)	65

Sztuka performance

Tomasz Załuski CZY SZTUKA PERFORMANCE JEST W OGÓLE MOŻLIWA?	79
Kamil Wnuk ODDAJĘ WAM SŁOWO PERFORMANCE	95
Dorota Koczanowicz TRZY ARTYSTKI W KUCHNI. PERFORMANCE I KRYTYKA SPOŁECZNA	105
Agnieszka Gralińska-Toborek PERFORMANS – DZIAŁANIE, KTÓRE DZIAŁA	119

Katarzyna Burzyńska
PERFORMANS ARTYSTYCZNY I ARTETERAPIA 129

Od muzyki do teatru

Krzysztof Lipka
PERFORMANS W MUZYCE – WYBRANE PROBLEMY ONTOLOGICZNE 141

Grzegorz Piotrowski
MUZYKA POPULARNA JAKO SZTUKA PERFORMATYWNA 151

Rafał Mazur
MUZYKA SWOBODNIE IMPROWIZOWANA –
SZTUKA PERFORMATYWNA *PAR EXCELLENCE* 163

Marta Dziewanowska-Pachowska
ZNACZENIE RUCHU CIAŁA W PRZESTRZENI NA PRZYKŁADZIE
DWÓCH INSTALACJI INTERAKTYWNYCH: *PRZEJŚCIE* KRZYSZTOFA
KNITTLA/JANA PIENIĄŻKA (1994) ORAZ *GARAGE*
MARKA CHOŁONIEWSKIEGO (2000) 173

Magdalena Figzał
MUZYKA TEATRALNA I JEJ WYMIAR PERFORMATYWNY 183

Lilianna Dorak-Wojakowska
TEATR HERMANNA NITSCHA – PRÓBA ANALIZY ZJAWISKA
W PERSPEKTYWIE ESTETYKI PERFORMATYWNOŚCI 195

Krzysztof Cicheński
DRAMAT I PERFORMANS. WOKÓŁ „POLSKIEGO PARADYGMATU
PERFORMATYWNEGO” (NA PRZYKŁADZIE TWÓRCZOŚCI
DRAMATURGICZNEJ TADEUSZA RÓŻEWICZA) 213

Taniec

Julia Hoczyk
PERFORMUJ ALBO... TAŃCZ.
O PERFORMATYWNOŚCI CIAŁA W TAŃCU WSPÓŁCZESNYM 227

Lilianna Bieszczad
PERFORMATYKA A PROBLEM SOMATYCZNEGO
ZAANGAŻOWANIA W TAŃCU 241

Wiesna Mond-Kozłowska
BANDONEON PINY BAUSH – PERFORMANS JAKO
WSPÓŁCZESNA REPLIKA ANTYCZNEJ CHOREI 257

Magdalena Zamorska
PERFORMATYWNOŚĆ PROCESU TWÓRCZEGO
I JEGO NEUROBIOLOGICZNE PODSTAWY 271

Performatywność obrazu

Konrad Chmielecki
IMAGES ARE LIVING THINGS. PROBLEMATYKA
PERFORMATYWNOŚCI W STUDIACH KULTURY WIZUALNEJ 285

Mirosława Moszkowicz
PERFORMATYWNE STRATEGIE W SZTUCE.
MIĘDZY GESTEM A OBRAZEM MEDIALNYM 305

Aleksandra Łukaszewicz-Alcaraz
OBRAZ – AKT WIZUALNY 321

Paulina Sztabińska
PERFORMATYWNY CHARAKTER TWÓRCZOŚCI MIROŚŁAWA BAŁKI 333

Poza sztuką

Maria Gołębowska
PERFORMATYKA MILCZENIA 347

Maria Delimata
WIDOWISKO RELIGIJNE CZY PERFORMANS SAKRALNY?
PRÓBA UJĘCIA TEORETYCZNEGO NA PODSTAWIE KRZYŻOWAŃ
W SAN FERNANDO CUTUD NA FILIPINACH 357

Barbara Forysiewicz
MISTERIUM MĘKI PAŃSKIEJ JAKO PERFORMANS RELIGIJNY 371

NOTY O AUTORACH 381

Lilianna Bieszczad

WPROWADZENIE

Monografia *Zwrot performatywny w estetyce* powstała w nawiązaniu do kolejnej, organizowanej przez Zakład Estetyki IF UJ, Ogólnopolskiej Konferencji Estetycznej zatytułowanej *Estetyka sztuk performatywnych*, która się odbyła w Krakowie-Przegorzałach w maju 2012 roku. Tym razem myślą przewodnią spotkania było szeroko rozumiane pojęcie *performance*¹ i wpływ tej atrakcyjnej badawczo kategorii na refleksję estetyczną. W czasach gdy performans traktowany jest jako metafora kultury, a performatyka² oznacza nowy paradygmat wiedzy (McKenzie), pojawia się szereg zagadnień inspirujących z punktu widzenia estetyki. W centrum uwagi przede wszystkim znajdują się sztuki performatywne, rozumiane jako działania artystów nastawione na przedstawienie, zaaranżowaną sytuację lub efemeryczny proces, ulegające modyfikacji w każdorazowym odgrywaniu. I to one domagają się ponownego rozpatrzenia w związku z rozpleniającymi się pojęciami zwrotu performatywnego, performatywności, performatywu, performatyczności, performowania itp. Wypowiedzi

---

¹ W pracy świadomie została zachowana dwoista pisownia wyrazu *performance*. Forma spolszczona oznacza przyjęcie propozycji tłumacza książki Richarda Schechnera, Tomasza Kubikowskiego, a zatem nawiązuje do studiów performatywnych, prężnie rozwijanych szczególnie w Polsce w ramach badań nad teatrem. Termin ten jest jednak na tyle wieloznaczny, że można go wciąż stosować, nie mając na uwadze performatyki, i najczęściej w wersji angielskiej używany jest w węższym znaczeniu na określenie działań o charakterze artystycznym (mam oczywiście świadomość tego, że szeroko rozumiany performans także to znaczenie obejmuje). Dlatego nie przyjąłam sztywnych, odgórnie narzuconych reguł ujednociających zapis, pozostawiając ostatecznie wybór autorom, aby zbytnio nie ingerować w ich propozycje terminologiczne oznaczające także przyjęty profil badawczy. Jest to również wynik obserwacji poczynionych podczas konferencji. Ostatecznie nie została także ujednoczona pisownia sztuki *performance*. Owe perturbacje terminologiczne mogą być wyrazem uwolnienia się słowa od „tekstu”.

² Nawiązuję do propozycji tłumaczenia *performance studies* przez Tomasza Kubikowskiego.

i burzliwe dyskusje uczestników konferencji nie ograniczały się jednak tylko do działań artystycznych ani do wąsko rozumianej estetyki. Jest to wynik impetu *performance studies*, dzięki którym pojęcie performansu i hasło zwrotu performatywnego objęły nadzwyczaj szerokie spektrum zjawisk, począwszy od sztuki, a na procesach, zdarzeniach i sytuacjach aranżowanych w życiu codziennym skończywszy. Jednocześnie sama performatyka jest przykładem wielotorowego, otwartego myślenia i stanowi inspirację do tego, żeby podejmować zagadnienia z pogranicza różnych dyscyplin.

Trzon toczonych podczas konferencji dyskusji wyznaczały następujące zagadnienia:

1. W estetyce utrwalił się podział na sztuki performatywne i te, które nimi nie są. W kontekście wzrostu zainteresowania kategorią performatywności warto zadać pytanie, czy zasadne jest to rozróżnienie i jakie są warunki bądź kryteria, na podstawie których zostało ono dokonane. Trzeba zatem powrócić do terminu performatywności i jego wyznaczników w kontekście poszczególnych gatunków sztuki. Dlaczego sztuki performatywne są obecnie wyróżniane i co przez nie rozumiemy? Jaka jest ich rola w czasach współczesnych? Jakie pokrewieństwa występują pomiędzy klasycznymi sztukami performatywnymi a performansami czy sztuką *performance*?
2. Pojęcie performansu kojarzy się z burzeniem zastanych kanonów sztuki. Ponownie pod rozwagę trzeba wziąć transgresyjny potencjał sztuki, która zaciera lub podważa gatunkowe granice, swobodnie miesza i łączy dowolne środki artystycznego wyrazu, korzysta ze zdobyczy technologicznych, elektronicznych i elektrotechnicznych. Dlatego trzeba poddać rekontekstualizacji różnie rozumiane działania performatywne, począwszy od sztuki *performance*, a na działaniach z życia codziennego skończywszy, i jeszcze raz przeanalizować rolę artysty/performera i dzieła sztuki/procesu.
3. „Performatywne” dzieła sztuki stanowią inspirację dla wielu teorii estetycznych i filozoficznych, podkreślających konieczność aktywizacji, wciągnięcia odbiorcy w sytuację twórczą, bezpośrednio angażując go poprzez cielesne, afektywne, wolicjonalne, intelektualne oddziaływanie na niego. Cenne w tym kontekście jest ponowne poddanie refleksji różnych środków performatywnego oddziaływania na widza, z uwzględnieniem na przykład jego sprawczego czy cielesnego charakteru.

Choć nie jest możliwe uzgodnienie rozwiązań omawianych podczas konferencji problemów, można się pokusić o kilka uwag podsumowujących obrady, które zostały także uwzględnione przy doborze artykułów w tej monografii. Przede wszystkim istnieje wciąż paląca potrzeba uściślenia używanych pojęć zwrotu performatywnego, performatywności, performansu czy sztuk performatywnych. Część dyskusji była poświęcona właśnie takim rozstrzygnięciom i sporo czasu zajęły analizy warunków i źródeł rozumienia zwłaszcza pojęcia performatywności. Równie dużym zainteresowaniem cieszyły się rozważania dotyczące sztuki performance, które przechodziły od analiz terminologicznych po konkretne studium przypadków działań artystów. Rzadziej podejmowane były problemy spoza kręgu sztuki ze względu na sformułowany w sposób znacznie zawężający tę problematykę temat konferencji. Natomiast sporo miejsca zajęły także rozważania odnoszące się do sztuk wykonawczych i konieczności uwzględnienia tego, w jakich kontekstach znaczeniowych można mówić o ich performatywności, performatyczności czy performansowości.

Podobny porządek został odzwierciedlony w konstrukcji monografii, która ostatecznie została opatrzona tytułem *Zwrot performatywny w estetyce*. Na pierwszym miejscu wyeksponowane zostały wypowiedzi dotyczące kontekstów znaczeniowych terminów opisujących różne działania artystyczne jako „performatywne” czy „performatyczne”. Zazwyczaj przywoływano też pojęcia performatywu, *performing arts* i sztuki performance. Dwie początkowe części są właśnie poświęcone tego typu analizom. Pierwsza zawiera teksty na temat pojęć performatyki i performatywności. Znajduje się tu także ważna dyskusja prowadzona pomiędzy artystami i teoretykami o przydatności wypracowanego instrumentarium pojęciowego do ujęcia praktyki artystycznej. W drugiej części podobne analizy będą dokonywane w ramach konkretnych przypadków sztuki performance.

To oczywiste, że wraz z atrakcyjnością performansu wzrasta zainteresowanie pojęciem sztuk procesualnych, performatywnych. W częściach: *Od muzyki do teatru* i *Taniec* zostały zebrane wypowiedzi dotyczące poszczególnych gatunków sztuk, inspirowane studiami performatywnymi. Istotne jest przecież to, jak zmienia się spojrzenie na te gatunki oraz na kategorie pojęciowe, za pomocą których dotychczas były ujmowane. Dlatego do wypowiedzi na ten temat zostali zaproszeni nie tylko reprezentanci akademickich ośrodków artystycznych w Polsce, ale też artyści: muzycy, aktorzy i tancerze.

Pośród sztuk performatywnych najczęściej wymieniane są teatr, muzyka czy taniec, rozważaniami natury performatywnej można jednak objąć także inne działania, które określane są mianem kultury wizualnej, a które nie zawsze mają charakter procesualny. Artykuły na ten temat zgromadzone zostały w części *Performatywność obrazu*.

Jak wiemy, nie można performatyki ograniczyć do zagadnień z dziedziny sztuki. Te wypowiedzi sięgające źródeł, nie tylko religijnych, pojęcia performansu znajdują się w części *Poza sztuką*.

Ideą przewodnią monografii jest zachęcenie do podjęcia rozważań o charakterze interdyscyplinarnym, z pogranicza estetyki, kulturoznawstwa, etnografii, socjologii, medioznawstwa, teatrologii..., do prowadzenia swobodnych wędrówek po ścieżkach różnych dyscyplin wzorem performatyki. Dlatego w dyskusji na temat szeroko rozumianych sztuk performatywnych wzięli udział naukowcy z różnych ośrodków naukowych w Polsce, reprezentujący odmienne dyscypliny badawcze, nie tylko filozofowie, estetycy, ale i medioznawcy, teatrologi, kulturoznawcy... Tego, jak szeroka jest formuła interpretacyjna terminu „sztuki performatywne”, dowodzą zebrane tutaj artykuły. Jest to tylko jedna z prób otwarcia granic estetyki za pomocą wytrycha-klucza performans... Mam nadzieję, że czytelnik nie zagubi się w proponowanym labiryncie możliwości interpretacyjnych tego terminu.